

Llibres d'història contemporània

per Jordi Llorens i Vila

República i guerra

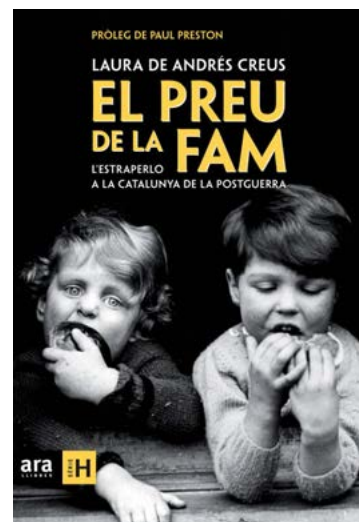
L'historiador barceloní Arnau González Vilalta, autor d'una nombrosa i sòlida bibliografia, ha publicat un curt però interessant assaig sobre l'estratègia electoral en els anys de la Segona República (*De com es guanyen els vots. Joan Estelrich i la circumscripció de Girona durant la II República*, Lleonard Muntaner, Palma, 2010). Gràcies a la completíssima documentació que conserva l'arxiu del polític mallorquí Joan Estelrich, González Vilalta ha pogut reconstruir les campanyes electorals de la Lliga en les eleccions generals de 1931, 1933 i, sobretot, de 1936 en la circumscripció provincial de Girona, de la qual Estelrich, malgrat que no tenia cap vinculació personal ni professional amb aquestes contrades, fou ininterrompudament elegit diputat a Corts durant la Segona República. Com molt bé assenyala l'autor, les campanyes d'aleshores no tenien gairebé res a veure amb les actuals: tot era artesanal i el candidat havia de guanyar, vot a vot, la seva acta mitjançant un conjunt d'estratègies que anaven des de l'enviament de cartes personalitzades i a diversos sectors professionals (la clerecia, els docents, els industrials del suro, els secretaris municipals, els metges i farmacèutics, etc.) fins a la celebració de mítings i tota mena d'actes electorals. El llibre permet descobrir una multitud de dades d'interès, com ara l'austeritat en la despesa (la transcendent campanya electoral de 1936 costà només 7.096,50 pessetes, uns setze mil euros d'avui), la inexistència de compra de vots, la petició de diners per a afrontar la campanya, la xarxa de relacions socials o la importància dels

informadors locals. El volum inclou també la llista dels set-cents vint-i-un socis amb què comptava l'any 1933 l'històric Centre Catalanista de Girona i Comarques, i que incloïa cent vint-i-vuit dones i cinquanta-vuit joves.

Una de les personalitats més controvertides del separatisme català del període d'entreguerres és Miquel Badia. L'historiador Fermí Rubiralta, un dels millors especialistes en la història de l'independentisme català, ha escrit la biografia política d'aquest singular personatge (*Miquel Badia. Vida i mort d'un líder separatista*, Duxelm - Fundació Josep Irla, Barcelona, 2011). Miquel Badia tingué una breu i intensa vida. Nascut a Torregrossa, emigrà de ben jove a Barcelona i, com tants altres nois de la immigració interior catalana d'extracció social popular, ingressà ben aviat a les files del catalanisme radical: el 1922, amb a penes setze anys, es féu militant d'Estat Català i amb trenta fou assassinat al carrer pels pistolers de la FAI. Enmig d'aquestes dues dates, Badia tingué una vida intensa al servei d'una certa concepció de Catalunya; en efecte, com a membre del grup Bandera Negra, participà en el complot de Garraf, fet que li valgué cinc anys de presidi en unes condicions molt dures. Malgrat ser partidari de l'acció armada, Badia es mantingué sempre fidel a Francesc Macià i, amb Dencàs, impulsà el sector més radical dins la nova ERC; en aquest sentit, organitzà les JEREC i els escamots, alhora que ocupà alts càrrecs en l'administració catalana. Home d'acció i de caràcter arrauxat, no dubtà a utilitzar tots els mitjans coercitius que li conferia el seu càrrec a la Conselleria de Governació per tal de

menar una lluita implacable contra els pistolers de la FAI i el crim organitzat. Tingué un destacat protagonisme en els fets del 6 d'octubre i, com Dencàs, fugí a l'exili, des d'on maldà per tal de revitalitzar Estat Català com una organització separada d'ERC. El volum, ben escrit i presentat, conté un gran nombre de fotografies i reproduïx les memòries inacabades que Badia va escriure durant el seu exili, i cinc cartes de notable interès.

Periodisme en la Guerra Civil (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2010) és el títol d'un volum escrit pel conegut historiador Josep M. Figueres que aplega sis treballs ja publicats prèviament en àmbits de difusió restringida. Figueres hi analitza els condicionants que l'exercici de la professió periodística té en un escenari extraordinàriament complex, ensens de guerra i de revolució social. Així, descriu el fenomen de les confiscacions de periòdics, la fugida a l'exili de coneguts periodistes d'adscripció més o menys conservadora, o l'assassinat d'altres en les primeres setmanes de la revolució. També inventaria amb exhaustió la premsa barcelonina i comarcal d'aquells mesos, tot destacant l'esclat de capçaleres escrites en llengua catalana (tot i que els diaris amb major difusió continuaven essent els escrits en castellà); aquesta descripció posa en relleu que la CNT fou l'organització més refractària a emprar la llengua catalana en els seus portaveus escrits, si bé cal destacar que a les comarques la castellanització de la premsa anarquista fou menor. Un capítol molt destacat del treball de Figueres és el dedicat a la programació de Ràdio Barcelona, fet a partir dels guions que se'n conser-

ven. No hem d'oblidar que la ràdio, en plena expansió en el món occidental els anys trenta, tingué un important protagonisme en la guerra: a tall d'exemple només cal recordar que la rendició radiada del general Goded va fer avortar l'intent colpista en d'altres localitats catalanes. Finalment, l'autor dibuixa una documentada aproximació a la tasca (segons l'autor més aviat de difusió de la cultura catalana que no pas pròpiament propagandística) que dugué a terme el Comissariat de Propaganda de la Generalitat, dirigit per un personatge tan competent com Jaume Miravittles.

El mateix Josep M. Figueres ha rescatat de l'oblit l'aportació de Lluís Capdevila al periodisme de guerra (Les cròniques de guerra, Fundació Josep Irla - Duxelm, Barcelona, 2011). Capdevila, bohemí, periodista, escriptor (fou l'autor de la cèlebre sarsuela Cançó d'amor i de guerra), republicà, catalanista i menjacapellans impenitent, fou redactor, per encàrrec personal de Lluís Companys, del diari «La Humanitat» i, durant el conflicte bèl·lic, fou comissari de premsa de la Columna Macià-Companys, que lluità al front d'Aragó. Des d'aquest lloc, Capdevila escrigué un gran nombre d'articles i cròniques per a «La Humanitat» i altres periòdics, dels quals Figueres n'ha reproduït quaranta-sis. Aquest periodisme de combat no tenia cap més objectiu, com no podia pas ser d'altra manera, que enfortir

la moral dels combatents republicans malgrat la certesa de la derrota. Amb tot, alguns articles tenen un interès remarcable, com ara els dedicats a la batalla de Belchite.

D'alguns anys ençà, l'exili republicà ha tingut un notable ressò bibliogràfic. Una de les darreres aportacions ha estat el treball de l'historiador eivissenc Artur Parrón, que ha centrat el seu treball en l'estudi de l'exili balear a Mèxic (Documenta Balear, Palma, 2009). L'autor ha quantificat l'exili balear a aquest país americà en seixanta-cinc persones, de les quals trenta-cinc procedien de Mallorca, divuit de Menorca i dotze d'Eivissa. La major part dels exiliats eren homes joves, solters i en la seva major part dedicats professionalment al sector terciari i d'ideologia esquerrana, des dels llibertaris fins als republicans nacionalistes. Segons que ha pogut esbrinar Parrón, gairebé tots residien a Catalunya en iniciar-se la guerra civil i en la gran majoria van arribar a Mèxic, gràcies a la generositat del president Cárdenas, durant els mesos posteriors a la fi de la guerra. El llibre inclou les biografies dels seixanta-cinc exiliats identificats.

Franquisme: de l'acceptació a la resistència

Amb el títol potser un xic emfàtic d'*Una burgesia sense ànima. El franquisme i la traïció catalana* (Empúries,

Barcelona, 2010), l'historiador barceloní Francesc Vilanova ha escrit un interessant assaig que vol ser una reflexió entorn de la implementació del discurs franquista en la Catalunya dels primers anys de la postguerra. D'aquesta manera, Vilanova fa desfilar al llarg de les dues-centes cinquanta pàgines del volum un seguit de noms de procedència ideològica diversa que des de les plataformes polítiques, periodístiques i culturals d'aquells anys van bastir el corpus doctrinal de la *Nueva España* en el nostre país. Així, al costat d'intel·lectuals d'antiga adscripció regionalista com Fernando Valls Taberner, José M. Tallada, Ignacio Agustí o Manuel Brunet, trobem monàrquics espanyolistes com Santiago Nadal, joves falangistes com Eugenio Nadal o franquistes de pedra picada com Luis de Galinsoga. Però, com assenyalava Vilanova, si aquest darrer no va estalviar esforços per tal de difondre un discurs de rigidesa castrense profundament anticatalà i en realitat exòtic per a la major part dels seus lectors, els redactors i col·laboradors del setmanari «Destino» van reeixir a l'hora d'articular una opinió catalana i franquista ben allunyada de la grolleria galinsogariana i de les cursilades madrilenyes de molts dels col·laboradors del diari del comte de Godó. Amb tot, no podem deixar de matisar una de les tesis de l'autor, segons la qual els franquistes catalans mai no havien

acceptat l'autonomia catalana. Això, que sí que és veritat entre els responsables polítics del règim a Catalunya, no ho és tant entre els representants de les plataformes publicístiques, culturals i econòmiques, de manera que no es pot ignorar l'impacte que en un ampli espectre de la societat catalana va causar la situació de violència extrema que es visqué a Catalunya en els primers mesos de la guerra; només així podrem entendre l'acceptació de bona part de les classes mitjanes catalanes de la dictadura franquista, bé que lamentant la persecució lingüística i el caràcter totalitari del règim.

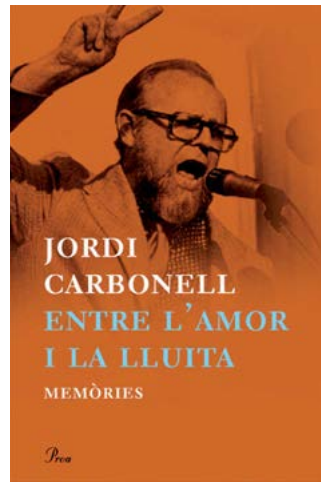
En el volum *El preu de la fam. L'estraperlo a la Catalunya de la postguerra* (Ara Llibres, Badalona, 2010), la periodista Laura de Andrés Creus ha dibuixat una entenedora aproximació a la vida quotidiana de les classes populars a la Catalunya del primer franquisme. Com és habitual en la col·lecció en què es publica el volum, la narració és força planera, adreçada a un públic ampli i formulada a partir de diversos testimonis de l'època i de les opinions d'alguns historiadors i experts de diferents àmbits. El treball d'Andrés, ben escrit i estructurat, repassa en breus capítols diversos aspectes que configuraren el dia a dia del primer vintenni franquista com ara l'estraperlo, la repressió, les malalties, el racionament, la vaga dels tramvies, el Congrés Eucarístic, la prostitució o l'assassinat de Carmen Broto, entre molts d'altres; tot plegat conforma un trencadís de la dura realitat dels anys de postguerra i assoleix amb escreix els objectius que l'autora s'havia proposat.

Els historiadors Carme Molinero i Pere Ysàs han escrit un bon assaig sobre què fou el PSUC en els anys que van des del seu primer congrés l'any 1956 fins al cinquè, el 1981, que significà, de fet, l'autodestrucció del partit (*Els anys del PSUC. El partit de l'antifranquisme, 1956-1981*, L'Avenç, Barcelona, 2010). A hores d'ara sembla indiscutible que el PSUC, el partit dels comunistes catalans, tingué un protagonisme cabdal en la lluita an-

tifranquista, particularment en els anys seixanta i setanta. La capacitat de seducció del partit i, sobretot, l'activisme incansable de la seva militància van fer del PSUC la principal formació política de l'antifranquisme no tant per la seva orientació ideològica, sinó més aviat, com molt bé apunten els autors, per la relació que va ser capaç d'establir amb les persones i els col·lectius amb major possibilitat per a mobilitzar-se per reivindicacions socials o directament contra la dictadura. Els comunistes catalans tingueren, per mitjà de Comissions Obreres, un protagonisme decisiu en el moviment obrer, però també una presència destacada en la lluita estudiantil, en l'associacionisme professional i en les reivindicacions veïnals d'aquells anys. És així com des de la darrerria dels anys seixanta un nombre gens menyspreable d'obrers, professionals, intel·lectuals i fins i tot catòlics compromesos van formar part del món que girava al voltant del PSUC, el *partit*. No ens ha d'estranyar, doncs, que en les eleccions del 15 de juny de 1977 el PSUC es convertís en el primer partit de Catalunya (els socialistes es presentaven en coalició). Tanmateix, l'heterogeneïtat de la seva base era tan gran que aviat van ser perceptibles en el seu si tres tendències de difícil conciliació que, en la terminologia de l'època, es van conèixer com a eurocomunistes, leninistes i prosoviètics. A més, les relacions, sempre complexes, entre el PSUC i el PCE van aguditzar-se per l'intrusisme creixent de Santiago Carrillo i les renúncies fetes durant els primers anys de la transició, de molt difícil digestió per a les bases del partit. Tot plegat explica que, en el cinquè congrés, celebrat el 1981, l'enfrontament fos duríssim, de manera que en els mesos següents l'escissió fou inevitable. El llibre, que, tant com li ha estat possible, ha passat de puntetes pels grans debats ideològics i polítics interns, esdevé una referència obligada per al coneixement del PSUC i, en general, de l'antifranquisme català. Tanmateix, hom hi troba a faltar taules estadístiques i mapes que reflectissin la

implantació territorial del partit, tant pel que fa a la seva militància, com en relació amb els resultats electorals assolits en el període 1977-1980.

La personalitat i l'activisme de Jordi Carbonell ocupen un lloc destacat a les files de la resistència cultural i política al franquisme. L'il·lustre filòleg i polític ha deixat un testimoniatge lúcid de la seva trajectòria vital, que és alhora un tendre homenatge a la memòria de la seva esposa Hortènsia Curell (*Entre l'amor i la lluita. Memòries*, Proa, Barcelona, 2010). Com tants altres fills de les classes mitjanes catalanistes i catòliques, un Carbonell adolescent visqué el drama immens de la guerra civil; la seva família patí en carn pròpia els efectes de la repressió republicana, de manera que els seus familiars més directes desitjaven la victòria de les tropes franquistes. Ben aviat, però, tot just acabada la guerra, el jove Carbonell prengué consciència d'allò que l'ocupació franquista de Catalunya significà per a la llengua i la cultura catalanes. Així, ja a l'institut, Carbonell començà un activisme catalanista que l'ha acompanyat tota la vida. El llibre repassa l'actuació de Carbonell en plataformes i vivències tan significatives com els Estudis Universitaris Catalans, primer com a alumne i després com a professor, l'Institut d'Estudis Catalans, la Gran Enciclopèdia Catalana, on topà amb els criteris empresarials de Jordi Pujol, la revista «Serra d'Or», les estades a la presó, la seva activitat docent, l'Assemblea de Catalunya, Nacionalistes d'Esquerra i, finalment, el seu pas per Esquerra Republicana de Catalunya, partit en què ingressà el 1992 i del qual fou president des del 1996 i fins al 2004. Precisament, com a president del partit, Carbonell coneixia els contactes de Carod-Rovira amb els dirigents d'ETA i hi donà suport i, malgrat l'oposició majoritària del comitè executiu del partit, es manifestà en contra de l'expulsió de Carod del govern de Pasqual Maragall. Jordi Carbonell forma part d'una generació pont que, per imperatiu biològic, és a punt de deixar-nos; és per això que la publicació de les seves memòries és una iniciativa esplèndida, perquè les

noves generacions de catalans entenguin d'on venim.

Carbonell participà al llarg dels anys seixanta en diversos contactes que van tenir significats intel·lectuals catalans i castellans amb l'objectiu, mai no assolit, de bastir ponts de comunicació i d'entesa entre ambdues cultures i llançar propostes amb vista a la vertebració de l'Espanya del postfranquisme. Jordi Amat ha dibuixat un primer esbós d'aquests contactes en l'assaig *Els «Coloquios Cataluña-Castilla» (1964-1971). Debat sobre el model territorial de l'Espanya democràtica* (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2010). Gràcies a una iniciativa de Marià Manent, van tenir lloc tres trobades celebrades a l'Ametlla (1964, a casa del financer Fèlix Millet), Toledo (1965, a la residència de l'arquitecte Fernando Chueca, i on participà un jove Ernest Lluch, que parlà sobre les balances fiscals a Espanya) i, finalment, a Can Bordoï (1971). En aquest darrer encontre, sota el títol genèric de Centralisme i organització federal, es debateren les ponències que van presentar José Antonio González Casanova (Federalisme), Josep Benet (Introducció històrica a l'estatut de Catalunya) i una tercera, de caràcter més genèric, que anà a càrrec de Dionisio Ridruejo. Els textos d'aquestes ponències, i el debat que se'n derivà, han estat transcrits per Amat a partir de dues cintes magnetofòniques enregistrades en

els dos dies que durà l'encontre. Els tres col·loquis celebrats posen de manifest l'afany de pedagogia dels intel·lectuals catalans i, alhora, els recels de molts dels intel·lectuals castellans. N'és una bona prova el fet que el Manifest dels intel·lectuals castellans a favor de la llengua catalana, redactat per Josep Benet, mai no es va poder fer públic per manca de prou signatures de suport. Unes trobades de resultats pràctics més aviat escassos que van tenir un epíleg, ja en temps de la presidència de Jordi Pujol, a Sitges el 1981 i que no han tingut continuació.

Les identitats i la nació

Encara que amb cert retard, ens hem de fer ressò d'un volum col·lectiu, coordinat pel catedràtic Jordi Casassas, que vol ser una aproximació al procés de construcció de les identitats a la Catalunya contemporània (*Les identitats a la Catalunya contemporània*, Galerada, Cabrera de Mar, 2009). Tot i que el tractament de la qüestió és bàsicament històric, entre els vint-i-tres col·laboradors del treball no hi falten les aportacions d'especialistes d'altres àmbits de coneixement, com ara la sociologia, la ciència política o la història de l'art. Al llarg de gairebé set-cents pàgines el lector hi trobarà alguns articles de caire més aviat metodològic (a cura de Marta Rovira, Montserrat Guibernau, Albert Balcells i Jordi Casassas) i d'altres, la majoria, que tracten d'aspectes monogràfics, des de la guerra del Francès fins a la

commemoració de l'Onze de Setembre en els primers anys de la Transició. La identitat a la Catalunya contemporània és fruit de l'acció dels escriptors romàntics i dels catalanistes, però també de l'obrerisme i dels emergents grups de pressió econòmics i professionals. En tots aquests anys, però, hi ha hagut una competència –o potser hauríem de dir més pròpiament un combat?– intensa entre la identitat nacional catalana i l'espanyolisme en tots els seus matisos que no ha acabat i que potser hauria d'haver estat objecte de més atenció en el volum que comentem. En qualsevol cas, *Les identitats a la Catalunya contemporània* constitueix una aportació molt valuosa a l'hora d'entendre la fixació d'uns trets identitaris col·lectius i els debats que el procés ha generat els darrers dos-cents anys de la nostra història.